

Підготовка ідеологічної війни проти СРСР

Проаналізовано процес формування структури німецьких пропагандистських установ та їх підготовка до ведення пропаганди та агітації на території Радянського Союзу напередодні Великої Вітчизняної війни.

Ключові слова: психологічна війна, пропаганда, нацистська Німеччина, СРСР, Велика Вітчизняна війна.

У двадцятому столітті людство вперше зіткнулося з новими технологіями політичного та військового протистояння, здатними здійснювати великий вплив на значні маси населення. Тому дослідження проблем, пов'язаних з історією Великої Вітчизняної війни не можливе без урахування такої важливої її складової, як діяльність нацистського апарату пропаганди і агітації. Саме ця прихована від широкої громадськості, але активна робота дозволяла впливати та маніпулювати свідомістю, як власного населення, так і населення окупованих країн у власних цілях. Окремі аспекти окресленої проблеми знаходили висвітлення в публікаціях таких дослідників, як В.Гриднєва [3], В.Дашичева [4], М.Михайлюк [8], О.Салати [11]. Метою даної статті є дослідження процесу формування структури німецьких пропагандистських організацій на етапі підготовки Гітлером нападу на Радянський Союз.

Програмним документом націонал–соціалістів, ідеологічним викладом їх планів щодо інших народів стала відома книга Адольфа Гітлера «Mein Kampf», в якій з–поміж іншого наголошувалося, що розширення свого життєвого простору Німеччина може й повинна провести за рахунок Радянського Союзу [2,с.556]. Ця нацистська версія колишнього гасла «Drang nach Osten», або «Похід на схід», була кардинальним принципом нацистської партії з самого початку її створення. Відповідно до визначеної мети розпочалася посилена підготовка ідеологічної війни проти СРСР, однією з найважливіших складових якої була інформаційна робота, зокрема пропаганда. «Пропаганда – є тією ж самою зброєю боротьби, але тільки в руках знавця цієї справи – найстрашнішою зброєю» – зазначав Гітлер [2,с.149].

Всі питання ідеологічної роботи в нацистській Німеччині планувалися, розроблялися і практично реалізовувалися міністерством народної освіти і пропаганди, яке було створено указом А.Гітлера від 13 березня 1933 р. Міністром нового відомства було призначено Й.Геббельса, статс–секретарем – В.Функа. Відомство Й.Геббельса займалося дослідженням менталітету, психології та ідеології майбутнього ворога, що дало змогу створити потужний пропагандистський «східний відділ» доктора Е.Тауберта, який, у свою чергу, мав в своєму розпорядженні філіал «Вінета» (службу пропаганди в східних районах). Діяльність «Вінети» була досить плідною, оскільки співробітники даного філіалу безпосередньо займалися виданням спеціальної літератури, радіопередач художніх і документальних фільмів та іншої продукції ідеологічного характеру, призначеної для розповсюдження серед населення окупованих районів Радянського Союзу [9,с.91].

Поступово до цієї роботи стали долучати військові організації і штаби. Так, при генеральному штабі збройних сил Німеччини було управління у справах пропаганди, складовою частиною якого був відділ активної пропаганди (ВПр–IV) на чолі з полковником Мартіном. Цей відділ, у свою чергу, мав ряд відділень, зокрема під назвою «Росія», керівником якого був капітан Гроте [7,с.70]. До 1939 р. розробкою основ використання ідеологічної зброї у війні займалася 5–а група психологічної лабораторії військового міністерства [6,с.316].

7 жовтня 1940 р. пропагандистські органи вермахту в основному завершили підготовку плану ідеологічної війни, що мав назву «Основні напрями роботи головнокомандувача сухопутних військ з ідеологічної обробки німецьких сухопутних сил в період підготовки війни проти СРСР взимку 1941 року» [3,с.167–168]. В той же час, в угрупованні нацистсько–фашистських військ, створеному для нападу на СРСР, було сформовано 17 рот пропаганди, загальною чисельністю особового складу – 15 тисяч осіб [1,с.203].

Східне відділення зовнішньополітичного відділу нацистської партії, під керівництвом якого працювали інститути та центри по вивченню Східної Європи, відало

збором і узагальненням інформації для підривної «ідейної» боротьби проти СРСР. До роботи залучалися так звані «фахівці з Росії», у тому числі і з російських, українських, білоруських, прибалтійських емігрантських організації, що виявили бажання співробітничати з німцями. Вони готували аналітичні матеріали для органів пропаганди, визначали слабкі сторони радянських військовослужбовців, розкривали проблеми радянського суспільства, збирали пропагандистський матеріал, розробляли рекомендації по інформаційно–психологічному впливу на особовий склад Червоної армії і населення з урахуванням національно–психологічних особливостей, традицій і культури. У червні 1940 р. співробітниками відділення було підготовлено для нацистського керівництва дві цілком таємні доповіді про становище в Радянському Союзі: «Соціальне становище Радянського Союзу» і «Становище німців в СРСР» [6,с.317]. На початку жовтня зовнішньополітичний відділ партії надав А.Гітлеру, Г.Герінгу та іншим нацистським лідерам об'ємну роботу під назвою «Результати дослідження державного ладу і партійного будівництва в Радянському Союзі», яка була використана нацистсько–фашистським командуванням при розробці плану «Барбаросса» (Fall «Barbarossa») [6,с.317].

Наказом Г.Герінга від 3 березня 1941 р. в Познані разом з діючим університетом «Ост» створювався новий імперський центр по «дослідженню східного простору» [6,с.317]. До опікунської ради цього центру увійшли А.Розенберг і інші провідні керівники нацистської партії. Центру передали близько 200 тис. екземплярів книг по історії СРСР і країн Східної Європи [6,с.317]. 20 квітня 1941 р. наказом А.Гітлера А.Розенберг був призначений «уповноваженим по центральному контролю над проблемами східноєвропейського простору». У складі організації А.Розенберга був відділ, який проводив збір і вивчення матеріалів для ідеологічного впливу на народи СРСР [6,с.317]. Пізніше на основі цієї організації було створено міністерство у справах окупованих східних областей. До червня 1941 р. відділ пропаганди вермахту за активного сприяння управління А.Розенберга розробив директиву з детальним обґрунтуванням пропагандистських завдань на майбутню військову кампанію проти Радянського Союзу за планом «Барбаросса». На початку червня директива була підписана начальником штабу верховного головнокомандування вермахту А.Йодлем і передана в штаби груп армій, танкових груп, повітряних флотів, авіакорпусів і в роти пропаганди [10,с.573–577]. У ній визначалися цілі, зміст, форми і методи підривної пропаганди проти СРСР [10,с.573].

Значне місце в підготовці Німеччиною «психологічної війни» проти Радянського Союзу займала диверсійна діяльність, що стала особливо активною в першій половині 1941 р. З цією ж метою вермахт використовував націоналістичні сили на територіях, які не так давно приєдналися до Радянського Союзу. Так, наприклад, перед нападом на Польщу відділ II управління під кодовою назвою «Бергбауернхільфе» займався навчанням українських націоналістичних підрозділів диверсійної діяльності проти Радянської армії. Діяльність цієї групи поклала початок і роботі інших диверсійних підрозділів, як, наприклад, «Бранденбург», батальйонів «Нахтігаль» і «Бергман» [11,с.266].

Завданням периферійних відділів Абверу, які вели роботу проти Радянського Союзу, стало збільшення кількості агентів у СРСР. Таке ж завдання відносно підсилення агентурної роботи проти СРСР було дано всім розвідувальним органам в арміях і в групах армій. Для успішнішого керівництва всіма органами Абверу в травні 1941 р. було створено спеціальний розвідувальний штаб під умовною назвою «Валлі–1», керівником якого було призначено кращого спеціаліста з роботи проти Росії майора Бауна [10,с.529–530]. У кожному з розвідвідділів німецьких груп армій і армій готувалися підрозділи для здійснення диверсійних актів і ведення підривної пропаганди в радянському тилу. Працівники німецької розвідки вступали в зв'язок зі своїми агентами в СРСР. Зокрема, заступник начальника відділу диверсій і саботажу (Абвер–2) Е.Штольце одержав завдання організувати і очолити спеціальну групу під умовною назвою «А», яка повинна була займатися підготовкою диверсійних актів і роботою по деорганізації радянського тилу, у зв'язку з нападом на СРСР. Абвер–2 при проведенні підривної роботи проти СРСР повинен був використовувати свою агентуру для розпалювання національної ворожнечі між народами Радянського Союзу [10,с.550–551]. Дії диверсійних груп і нацистських агентів у тилу мали, за розрахунками гітлерівського командування, полегшувати просування німецької армії. Армійська розвідка «Абвер» засилала в СРСР разом із розвідниками і диверсантами (у коло обов'язків

яких входило, крім виконання основного завдання, проведення акцій інформаційно–психологічного характеру, зокрема, сіяти чутки, поширювати компрометуючі матеріали про керівництво країни, командний склад Червоної армії тощо) спеціально підготовлених агентів–пропагандистів із числа емігрантів і осіб, що вільно володіли російською мовою і мовами інших народів СРСР, а також емісарів–пропагандистів різних націоналістичних організацій. Так, одна зі шкіл «Абверу» першу партію таких агентів–пропагандистів направила в лютому 1941 р., другу – в травні 1941 р. Вони осіли в прикордонних військових округах, отримавши завдання до початку військових дій «підготувати ґрунт» для майбутніх психологічних акцій проти військовослужбовців Червоної армії і населення. Агенти для виконання своїх завдань вербували скривджених або незадоволених радянською владою, поширювали через них листівки, компрометуючі матеріали, чутки, що сприяли розпалюванню національної ворожнечі та ін. [5]. Так, німці були впевнені, що їм швидко вдасться захопити Україну, за допомогою добре працюючої на цій території «п'ятої колони» [12,с.154–155].

Слід зазначити, що вся робота з підготовки пропагандистського забезпечення агресії, що починалася, готувалася в обстановці повної секретності, так само як і всі заходи за планом «Барбаросса». Зважаючи на це, до самого останнього дня нацистська пропаганда утримувалася від яких–небудь відкритих антирадянських заяв і ідеологічних акцій в цілях психологічної обробки свого власного населення і військовослужбовців вермахту [4,с.193].

Таким чином, під час підготовки нападу Німеччини на СРСР було приділено особливу увагу засобам ведення психологічної війни проти Червоної армії і цивільного населення Радянського Союзу, і України зокрема. З цієї мети гітлерівське керівництво створило розгалужений апарат для організації підривної антирадянської пропаганди, привело в стан бойової готовності цілий арсенал засобів ідеологічної і політичної дії на війська і населення Радянської держави.

Список використаних джерел

1. Волковский Н.Л. История информационных войн: в 2-х частях / Н.Л. Волковский. – СПб.: ООО «Издательство «Полигон». – 2003. – Часть 2. – 736 с.
2. Гитлер А. Моя борьба / А.Гитлер – М.: ИТФ «Т-ОКО», 1992. – 597 с.
3. Гриднев В. Пропагандистская подготовка фашистской Германией войны против СССР / В.Гриднев // Вопросы истории. – 1981. – №5. – С.166–171.
4. Дашичев В.И. Банкротство стратегии германского фашизма. Исторические очерки. Документы и материалы. В 2-х томах / В.И. Дашичев. – М., 1973. – Т.2. –664 с.
5. Информационно–психологическое воздействие на войска и население противника в годы первой и второй мировых войн – Режим доступа: http://www.vrazvedka.ru/main/analytical/lekt-02_02.shtml
6. История Второй мировой войны 1939–1945: в 12 т. – М.: Воениздат, 1974. – Т.3. – 504 с.
7. Кринко Е.Ф. Жизнь за линией фронта: Кубань в оккупации (1942–1943 гг.) / Е.Ф. Кринко. – Майкоп, 2000. – 242 с.
8. Михайлюк М.В. Агітаційно–пропагандистська діяльність органів німецької окупаційної влади серед населення України (1941–1944 рр.): автореф. дис. ... канд. іст. наук: спец. 07.00.01 «Історія України» / М.В. Михайлюк. – К., 2006. – 22 с.
9. Мюллер Н. Вермахт и оккупация (1941–1944). О роли вермахта и его руководящих органов в осуществлении оккупационного режима на советской территории / Н.Мюллер; пер. с нем. – М.: Воениздат, 1974. – 387 с.
10. Нюрнбергский процесс. [Сборник материалов. В 8 т]. / Т.3. – М.: Юрид. Лит., 1989. – 656 с.
11. Салата О.О. Вплив німецької пропаганди на населення окупованих територій України у 1941–1944 рр. / О.О. Салата // Наукові записки НПУ ім. В.Драгоманова. – 2007. – №70. – С.264–275.
12. 1941 год: В 2 кн. Кн.2 / [Сост. Л.Е. Решин и др.; Под ред. В.П. Наумова; Вступ. Ст. акад. А.Н. Яковлева]. – М.: Междунар. Фонд «Демократия», 1998. – 752 с. – [«Россия. XX век. Документы» / Под ред. акад. А.Н. Яковлева].

Yashan O.A. Подготовка идеологической войны против СССР

Проанализирован процесс формирования структуры нацистского пропагандистского аппарата и его подготовка к ведению пропаганды и агитации на территории Советского Союза накануне Великой Отечественной войны.

Ключевые слова: психологическая война, пропаганда, нацистская Германия, СССР, Великая Отечественная Война.

Yashan, O.O. Preparation of ideological war against the Soviet Union

The article analyzes of the formation of the structure of Nazi propaganda machine and its preparation to conduct propaganda and agitation in the Soviet Union on the eve of the Great Patriotic War.

Key words: psychological war, propaganda, nazi Germany, USSR, Great Patriotic War.